DEN FORTÆLLENDE HAVE

Af Ove Dahl og Søren Federspiel

Assistens kirkegård blev grundlagt som fattig kirkegård i 1760. I dag er kirkegården en kulturhistorisk, kunsthistorisk og botanisk seværdighed. Til daglig ramme om udstillinger og foredrag med årligt besøg af tusindvis af børn og voksne.
To af projektmedarbejderne fortæller om Assistens kirkegårds historie, formidlingscentrets mål og om en række af arbejderbevægelsens ledere, der ligger begravet på kirkegården.

Et stenkast fra ABA's nye domicil ligger Assistens kirkegård, som en fredfyldt oase afskærmet med den karakteristiske gule mur fra Nørrebrogades hektiske liv. Kirkegården, hvoraf en del i dag stadig fungerer som lokalkirkegård, blev oprindelig anlagt i 1760, da pladsen blev for trang på kirkegårdene inden for voldene. I starten fungerede den som fattigkirkegård, men fra 1785 - efter begravelsen af en i datiden kendt embedsmand - blev det også borgerskabets begravelsesplads. Assistens kirkegård er i dag blevet en kulturhistorisk, kunsthistorisk og botanisk seværdighed, hvor en lang række af de toneangivende personer inden for dansk kulturhistorie ligger begravet. Forfatteren Martin A. Hansen skriver, at måtte "Nørrebro, som ingen større kulturinstitution ejer, regne sine døde med, blev det alligevel landets åndelige centrum."

Formidlingscenter

I foråret 1992 gik en række personer - bl.a. fra den lokalhistoriske forening - sammen om at oprette foreningen Assistens Kirkegårds Formidlingscenter. Foreningens hovedopgave er at skaffe midler til en restaurering af kapellet på kirkegården, som skal indrettes og fungere som en kombination af et museum, et besøgscenter samt en højskole. Både bygningen og kontorlokaler i en nærliggende bygning har Københavns kommune stillet til foreningens rådighed. I kapellet skal der via vekslende udstillinger, foredrag, specialarrangementer fortælles om den danske kulturhistorie fra 1760 til i dag, derudover vil etiske og filosofiske spørgsmål blive inddraget.

Og siden starten er det gået stærkt. I flæng kan nævnes; rundvisninger på kirkegården for ca. 20.000 personer, udstillingen "Den fortællende have" i Københavns Rådhushal i juni 93 med omkring 10.000 besøgende, undervisning og arrangementer i Etisk værksted for børn og unge for omkring et par tusinde elever samt aftale med Kulturby '96 om at indgå i kultur-

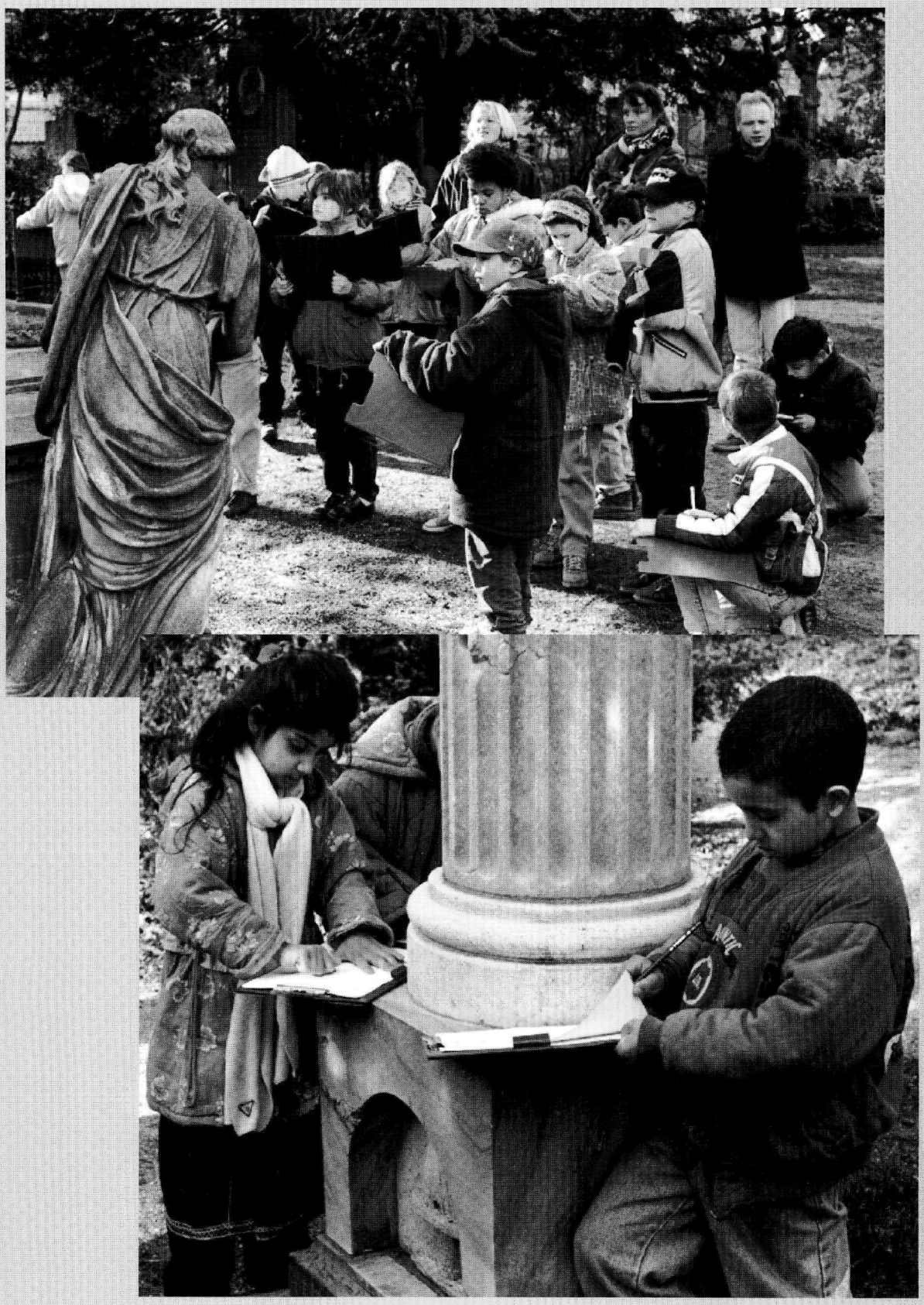

Assistens Kirkegårds formidlingscenter. Foto: Omar Ingerslev.

Frants Henningsen "En begravelse" fra 1883

året under programdelen "Børnenes by", udstillingen om Søren Kierkegaard i kapellet efteråret 94 med 6.000 besøgende, udgivelse af en række publikationer bl.a. tidsskriftet Assistensia, en fortegnelse om bemærkelsesværdige grave, en bog om Søren Kierkegaard til unge, en videofilm om Søren Kierkegaard. I øjeblikket forberedes bl.a. en udstilling om indvandrere og flygtninge på kirkegården med forventet start 15. juni i år.

Bydelen Nørrebro

Da Assistens kirkegård blev indviet i 1760 var Nørrebro meget sparsomt bebygget. Det var et landligt område uden for voldene med spredt bebyggelse hovedsageligt langs Blegdamsvej, Fælledvej og den del af Nørrebrogade, der er nærmest søerne. På grund af overbefolkningen inde i København valgte man i 1852 at flytte demarkationslinien, som hidtil af forsvarsmæssige årsager havde hindret et større byggeri på Nørrebro. Herefter gik en voldsom byggespekulation i gang i bydelen. Fra 1880'erne fik kvarteret den høje, sammenhængende bebyggelsesform vi kender i dag. Tilsvarende blev Nørrebro fra at være en bredt sammensat bydel et udpræget arbejderkvarter med små lejligheder.

I dette århundrede har man i mange år krævet en sanering af kvarteret. Fra 1970'erne undergik specielt indre Nørrebro en kraftig forandring med sanering, udflytning, nye befolkningsgrupper m.v. I dag er Nørrebro derfor et meget sammensat kvarter med alle typer mennesker af fremmed etnisk oprindelse og national baggrund. Et rigt og varieret kulturliv udfolder sig med cafeer, gallerier, spillesteder, eksotiske restauranter og alle slags butikker. Når man "tager i byen" er det ofte Nørrebro man besøger i dag. Kvarteret er

med andre ord ved at blive Københavns nye latinerkvarter.

Nørrebro rummer stadig sociale spændinger, som fra tid til anden - senest omkring urolighederne nytårsaften 1994 - når frem til avisernes forsider. En virkeliggørelse af formidlingscenterets planer vil kunne tilføre kvarteret et kulturelt løft. Projektet kan derfor ligeledes opfattes, som en kulturel dynamo - i et gammelt arbejderkvarter, der i dag står overfor at finde sin fremtidige karakter og egenart. At anvende en kirkegård, som en indgang til et lands historie er iøvrigt velkendt fra andre europæiske storbyer som Paris, London, Prag og Warszawa.

Tid til eftertanke

I hele den vestlige verden oplever man en stigende interesse for åndelige spørgsmål. 1990'erne har med rette fået betegnelsen moralens årti, målt på baggrund af tidens diskussioner, konferencer og medier. Folk er søgende og ønsker forklaringer på de store sammenhænge, som de selv er en del af. I denne forbindelse ønsker formidlingscenteret at skabe rum for en historisk forståelse af de grundlæggende etiske og filosofiske spørgsmål. Udgangspunktet skal som sagt være de begravede personer, som for manges vedkommende har præget vores mentalitet og tankegang. Vi vil her knytte an til den aktuelle interesse for personalhistorie afspejlet både i den historiske forskning og litteraturen. Og med hensyn til udgangspunktet - Assistens kirkegård - frembringer de talrige gravmæler og monumenter fra forskellige epoker, sammen med den frodige og botanisk sjældne vegetation, en ganske særlig stemning, der maner til eftertanke i en fortravlet tid.

Arbejderhistorie

Assistens kirkegård er ikke på samme måde som Vestre kirkegård blevet en slags officiel begravelsesplads for de kendte personer fra Socialdemokratiet og DKP, men en del af de tidlige arbejderledere ligger begravet midt i det gamle arbejderkvarter på Nørrebro.

Assistens kirkegård tegner på flere måder et billede af socialismens og arbejderbevægelsens historie fra de første pionerer over kendte socialdemokratiske ledere til kommunistiske intellektuelle.

Danmarks første socialist Frederik Dreier (1827-53) ligger begravet på Assistens. Han søgte i 1851 at omdanne "Foreningen for Arbejdsclassens Vel" til et politisk parti, og i tidsskriftet *Samfundets Reform* propagandere-de han 1852-53 for en udvidelse af demokratiet ved afskaffelse af landstinget og kongemagten. Dreier oplevede ikke den moderne arbejderbevægelses gennembrud. Han døde 26 år gammel i 1853.

En anden af pionererne på Assistens er Danmarks første internationalist, bundtmagersvenden Niels Lorents Petersen (1814-1894). Han drog tidligt på valsen og blev en del af det spøgelse, Karl Marx beskrev i *Det kommunistiske Manifest* - det spøgelse, der i revolutionsåret 1848 gik gennem Europa.

I 1868 og 1871 var Lorents Petersen i København som Internationales udsending med det formål at organisere en dansk afdeling.

Sammen med resterne af kredsen omkring Dreier gødede Lorents Petersen jordbunden for den danske afdeling af Internationale, hvis digter U. P. Overby (1819-79) ligger begravet på Assistens. I januar 1872 forfattede han *Socialisternes March,* der gik rent ind med strofer som "Snart dages det, Brødre, det lysner i Øst".

Anden generation i arbejderbevægelsen

I 1880'erne kom en ny generation af ledere til i dansk arbejderbevægelse. Faglærte arbejdere afløste 1870'ernes intellektuelle trekløver - Pio, Brix og Geleff.

Fagbevægelsens folk havde benene solidt plantet på jorden, men deltog også i den internationale socialismedebat. De skrev samfunds-

kritiske pjecer med samme iver, som de kastede sig over organiseringen af fagforeninger.

Parti og fagbevægelse blev formelt adskilt i 1878 med oprettelsen af Socialdemokratisk Forbund. Reelt arbejdede de to grene i arbejderbevægelsen tæt sammen og dannede sammen med kooperationen arbejderbevægelsens trekløver.

Folkene bag parti, fagbevægelse og kooperation udgjorde en sluttet kreds - P. Knudsen, Jens Jensen, P. Holm, Chr. Hørdum, C.C. Andersen, Emil Marott, Harald Jensen, Emil Wiinblad, A.C. Meyer, V.T. Holst, Ferdinand Hurop, Sigvald Olsen og G. Chr. Olsen.

Flere af anden generations socialdemokratiske ledere ligger begravet på Assistens kirkegård.

P. Knudsen (1848-1910) var handskemager og med til at organisere sine fagfæller også i skandinavisk målestok. Han blev partiets første forretningsfører og bevægelsens førende ideolog. I bogen *Sygeforsikring og Alderdomsforsørgelse* fra 1888 analyserede han by- og landarbejdernes livsvilkår. Han og maler Jens Jensen gik ind i det parlamentariske arbejde på lokalplan, da Socialdemokratiet fra århundredskiftet satsede på at erobre kommunerne. Jens Jensen blev landets første socialdemokratiske borgmester i København 1903 efter at have grundlagt LO 1898. P. Knudsen blev valgt til Borgerrepræsentationen 1897 og året efter til Folketinget. 1909 blev han borgmester i København for Magistratens tredie afdeling. P. Knudsen var organisatoren, teoretikeren og slideren i partiet.

Skomager Chr. Hørdum (1846-1911) var med til at oprette en produktionsforening i 1870'erne. Han fik sæde i Fagforeningernes Centralbestyrelse og partiets ledelse. Arbejdernes Forsamlingsbygning i Rømersgade var han med til at rejse og i 1884 blev han og P. Holm Socialdemokratiets to første mænd på tinge. Han organiserede den socialdemokratiske presse og bidrog til bladets store oplag.

Snedker C.C. Andersen (1849-1932) var partiveteran og aktiv allerede i 1860'ernes spæde organiseringer. Han var med til at stifte Snedkernes og Stolemagernes Fagforening og var formand 1873-1884. Andersen blev foregangsmand i kooperationen, sad en årrække som leder af Arbejdernes Fællesbageri og i bestyrelsen for flere kooperative foretagender som bryggeriet Stjernen og Arbejdernes Landsbank. I 1890 blev han første socialdemokrat i Landstinget. I partiet var Andersen "manden i midten".

Handelsrejsende Anthon Mundberg (1837-1901) kaldte sig Danmarks første socialist. Han repræsenterede kontinuiteten tilbage til tiden før Pio. Sammen med en lille gruppe socialistiske Dreier-tilhængere bl.a. Lorents Petersen søgte han at organisere en dansk arbejderbevægelse i 1860'erne. Han gjorde hele udviklingen med gennem 1870'erne som moderat reformsøgende, og blev fra 1880'erne den, der gik ind for praktiske løsninger.

Sigvald Olsen (1854-1919) var cigarmager af profession og blev formand for tobaksarbejderforbundet Enigheden. Han arbejdede i slutningen af 1870'erne i Tyskland, hvor han blev socialist. Fra 1880 var han aktiv i den københavnske arbejderbevægelse, blev næstformand i Socialdemokratiet og deltog i stiftelsen af De samvirkende Fagforeninger 1886. Han beklædte flere tillidsposter og blev 1895 valgt til Folketinget på Nørrebro. I 1903 blev han leder af kooperationens nye flagskib - bryggeriet Stjernen.

Snedker Gregers Chr. Olsen (1857-1919) kom til København i 1875 efter endt læretid i Nykøbing F. Han var med til at genrejse bevægelsen og oprette Socialdemokratisk Forbund i 1878. I 1885 blev han formand for Snedkerforbundet og virkede fra 1889 som journalist ved Social-Demokraten. Olsen var blandt de 20 socialdemokrater, der i efteråret 1889 krævede den revolutionære opposition omkring Gerson Trier og Nic. Petersen ekskluderet af partiet.

Fremgangsmåden var uhørt. Den vakte opstandelse i den europæiske arbejderbevægelse og førte til debat i bl.a. det tyske socialdemokrati SPD.

De revolutionære organiserede et selvstændigt parti, der virkede nogle år. Med eks-

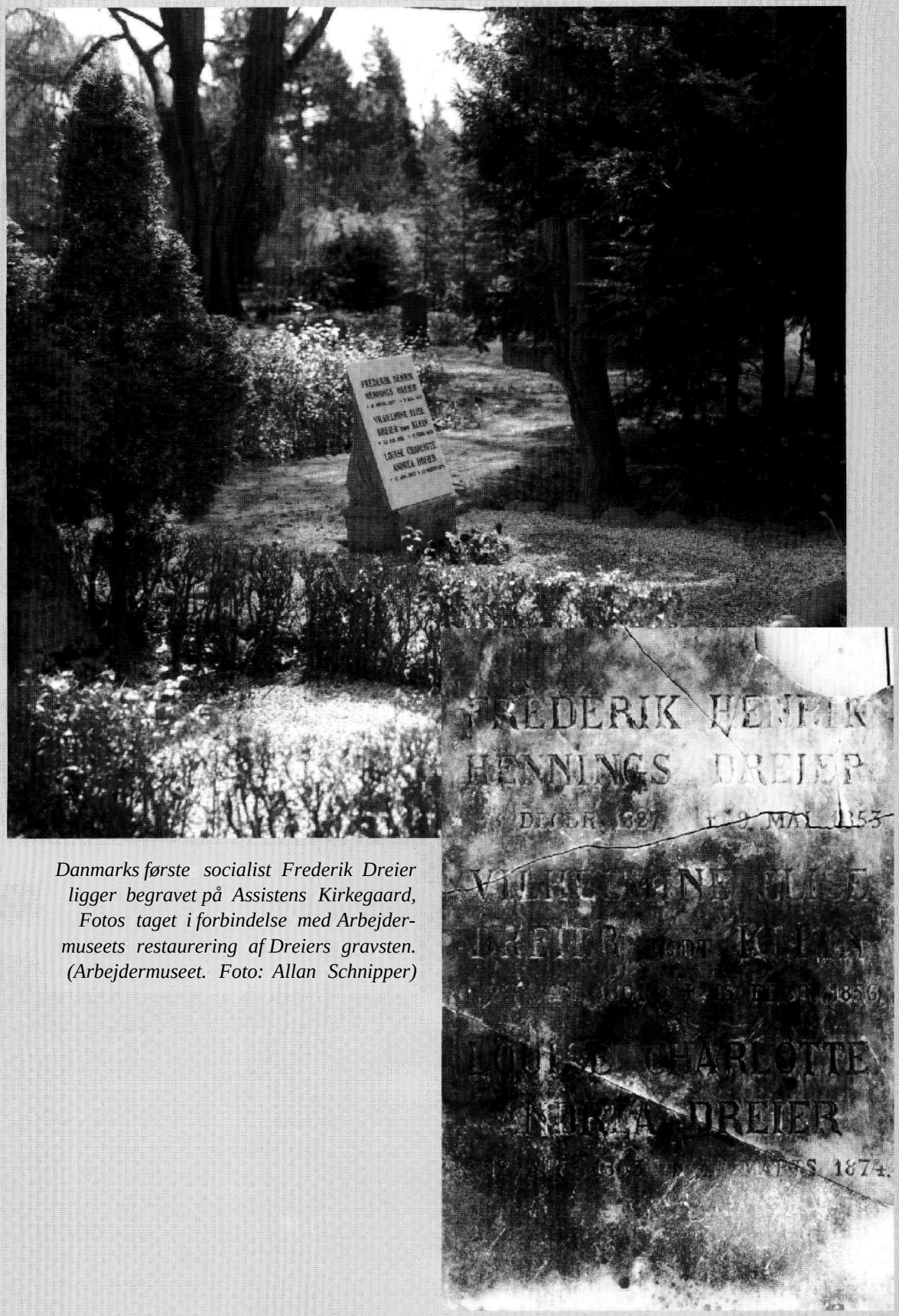

Danmarks første socialist Frederik Dreier ligger begravet på Assistens Kirkegaard, Fotos taget i forbindelse med Arbejdermuseets restaurering af Dreiers gravsten. (Arbejdermuseet. Foto: Allan Schnipper)

klusionen blev grunden lagt til en tradition, der henviste oppositionelle grupper til at organisere sig uden for Socialdemokratiet.

Brud med Socialdemokratiet - DKP oprettes

I 1919/20 blev DKP - Danmarks Kommunistiske Parti oprettet som en sektion af Komintern - Den kommunistiske Internationale.

DKP blev det første længerevarende resultat af et brud i dansk arbejderbevægelse.

En af pionererne i DKP, typograf Johannes Erwig (1891-1926) ligger begravet på Assistens. Erwig blev i 1912 leder af SUF, Socialdemokratisk Ungdoms Forbund. Under indtryk af verdenskrigen og den russiske oktoberrevolution i 1917 blev han kommunist og fulgte med SUFs venstrefløj over i DKP, hvor han 1921-22 blev politisk redaktør *af Arbejderbladet.*

I 1926 døde han pludselig den 5. marts efter en uges sygeleje.

Flere kommunister er blevet begravet på Assistens, senest maleren og forfatteren Hans Scherfig (1905-79)med et uortodoks gravmonument - en skildpadde skabt af Carl Otto Johansen.

Da der på Assistens kirkegård siden 1760 er blevet begravet mellem en 1/4 og en 1/2 million mennesker vil der af gode grunde ligge mange "menige" arbejdere og tillidsfolk her. Deres historie er ikke mindre interessant - så der er materiale til mange års formidling inden for området arbejderhistorie.

Abstract

Dahl, Ove and Søren Federspiel:
The Narrating Garden.
Arbejderhistorie 2/1995, p. 44-50

The cemetery called Assistens Kirkegaard is situated at Nørrebro — one of the old working-class districts of Copenhagen. Originally, it was a paupers' cemetery, but later on even well-known Danes like the philosopher Søren Kierkegaard were laid to rest here. Today the cemetery forms a framework surrounding a museum and centre of cultural history; using the cemetery as a point of departure these two institutions depict the history of the district and its personalities. In their article, the authors tell the story of the cemetery, the objective of the museum, and not least of several generations of labour leaders buried here.

Ove Dahl
cand.mag., projektleder for Assistens Kirkegårds Formidlingscenter, træffes her på tlf 35 37 19 17.
Jagtvej 59, 3.th. 2200 København N,
tlf. 31 85 24 24.

Søren Federspiel
cand phil, ekstern lektor ved Københavns Universitet og bestyrelsesmedlem i foreningen Assistens kirkegårds Formidlingscenter
Nybrogade 26, 4,th., 1203 København K,
tlf 33 135728.